Úvod do výuky češtiny jako druhého/cizího jazyka

Linda Doleží

Přednáška 2

Osnova

- Osvojování jazyka jako disciplína
- Nativismus vs. funkcionalismus
- Osvojování jazyka – charakteristika základních rysů a období
- Osvojování jazyka u vícejazyčných mluvčích
- Implikace poznatků pro výukovou praxi

Child: My teacher **holded** the rabbits and we patted them.

(Dítě: Moje učitelka držela králíky a my jsme si je hladili.)

Parent: Did you say your teacher **held** the baby rabbits?

(Rodič: Říkal jsi, že tvoje učitelka držela králíčky?)

Child: Yes.

(Dítě: Ano.)

Parent: What did you say she did?

(Rodič: Co jsi říkal, že dělala?)

Child: She **holded** the baby rabbits and we patted them.

(Dítě: Držela králíčky a my jsme si je hladili.)

Parent: Did you say she **held** them tightly?

(Rodič: Říkal jsi, že je držela pevně?)

Child: No, she **holded** them loosely.

(Dítě: Ne, držela je volně.) (Cazden, 1972)

Child: **Nobody don’t like** me.
(Dítě: Nikdo mě nemá rád.)
Mother: No, say „**Nobody likes me**“.
(Matka: Ne, řekni: „Nikdo mě nemá rád“.)
Child: **Nobody don’t like** me.
(Dítě: Nikdo mě nemá rád.)
(Tato replika se několikrát opakuje.)
Mother: No, listen carefully: say „**Nobody likes me**“.
(Matka: Ne, poslouchej pozorně: řekni „Nikdo mě nemá rád“.)
Child: Oh! **Nobody don’t likes** me.
(Dítě: Och! Nikdo mě nemá rád) (McNeill, 1970)

Vrozenost?

Výzva

- Primární lingvistická data (PLD, Primary Linguistic Data)
- Logický problém jazykové akvizice
- Nedostatečnost stimulu
- Žádná negativní evidence (no negative evidence)

Stádia vývoje

Prenatální období

Percepce
- vnímání zvuků
- pomocí měření rychlosti tlukotu srdce plodu bylo zjištěno, že plod/dítě reaguje na hlas matky

0–3 měsíce

Percepce
- děti reagují na hlasy, které znají (měření rychlosti cumlání dudlíku)
- dokáží rozlišit jazyky, které patří do stejné třídy
- jsou schopny rozlišit všechny hlásky i ty, které se v jejich mateřském jazyce nevyskytují

Produkce
- vegetativní zvuky (pláč)
- broukání
- počátek žvatlání

Stádia vývoje

4–6 měsíců

Percepce
- děti začínají být citlivé na změny tónu v hlase
- reagují na slovo *ne*
- reagují na nové zvuky (hračky, toustovač apod.)

Produkce
- broukání
- počátek žvatlání - nejprve podobné ve všech jazycích (*ba, ba, bi, bi, bu, bu*)
- učí se modulovat hlas, šepot, křik
- žvatláním reagují na vnější podněty, učí se žvatláním vyjadřovat svoje potřeby

Stádia vývoje

7–12 měsíců

Percepce
- dítě reaguje na svoje jméno (měření otáčení hlavy)
- rozpoznává názvy známých objektů, podá je, nebo se podívá směrem, kde leží apod.
- reaguje např. na výzvy typu *Dej to mamince* a otázky typu *Víc džusu?*
- klesá citlivost na hlásky, které do cílového jazyka nepatří, naopak stoupá citlivost na veškeré zvukové jevy cílového jazyka se týkající
- využívá osvojených znalostí o zvukové stránce jazyka k jeho segmentaci

Produkce
- žvatlání se mění, objevují se další vokály, další konsonanty, jazykově specifické (okolo 10 měsíců)
- vokální žvatlání u neslyšících dětí okolo 10 měsíců ustává, objevuje se manuální žvatlání
- snaha komunikovat, zaujmout pozornost
- první slova

Stádia vývoje

1 rok

Produkce
- jednoslovné stádium
- slovní zásoba okolo 50 a více slov

1,5 roku

Produkce
- první spojování slov
- dvouslovné otázky typu *Where ball?* (Kde míč?), *More chippies?* (Více hranolek?), *What that?* (Co tamto?)
- mohou tvořit fráze typické pro stádium I, viz níže, jako např. *Birdie go* (Ptáček jde), *No dogie* (Žádný pejsek, není pejsek), *More push* (Víc tlačit)

Stádia vývoje

2 roky

Produkce
- slovní zásoba okolo 400 slov, začíná prudký nárůst slovní zásoby (tzv. vocabulary spurt)
- MLU zde 1,75, stádium I
- děti neprodukují ještě správné věty, dokáží však rozlišit, zda věta je, nebo není správně, na odchylky od běžného úzu jsou velice citlivé
- tzv. stádium telegrafické řeči

2,5–3 roky

Produkce
- slovní zásoba okolo 900 slov, MLU 2,25, stádium II
- objevují se determinátory, zájmena, -ing formy (průběhový čas) a minulý čas (angličtina), tedy morfologie a funkční slova
- přílišná regularizace (overregularization), např. u minulého času anglických sloves - *go* (jít) → *goed* (šel)místo *went*
- jednoduché věty

Stádia vývoje

3–3,5 roku

Produkce
- slovní zásoba okolo 1200 slov, MLU 2,75, stádium III
- objevují se pomocná slovesa, prepozice a další gramatické morfémy
- první syntaktické transformace:

- inverze subjektu a pomocného slovesa (SAI)
  Is Daddy mad? (Je tatínek šílený?)
- pohyb *wh*-slov
  Where is he going? (Kam jde?)

3,5–4 roky

Produkce
- slovní zásoba okolo 1500 slov, MLU 3,50, stádium IV
- objevují se souvětí

Stádia vývoje

4–5 let

Produkce
- slovní zásoba okolo 1900 slov, MLU 4,0, stádium V
- více spojek, časové výrazy typu *před* a *po*
- vývoj metajazykových schopností, definice slov, opravování vlastních chyb

od 5 let

Produkce
- přílišná regularizace se objevuje až do věku 10 let, je však řídká
- pomalý nárůst slovní zásoby
- někteří autoři považují proces akvizice v této době již za téměř zcela ukončený
- Carol Chomsky (1969) dokazuje, že některé struktury si dítě osvojuje až do věku 10 let
- podobně Ladyženskajová (1963) uvádí, že ještě v sedmé třídě někteří žáci neovládají jisté syntaktické vztahy, běžně užívané dospělými (Pačesová, 1979, s. 12)

Čeština jako L1

Smolík, Seidlová Málková (2014) – velmi obecné, data k češtině chybí

Saicová Římalová (2013) – pouze jednoslovné stádium vývoje, konkrétní jazyková data

Průcha (2011) – vývojová psycholingvistika, velmi obecné, data k češtině chybí

Karl Ohnesorg – fonetické studie

Marie Krčmová – vedení učitelů MŠ

Pačesová (1979)

- vágnost jazykového pojmenování
- „novátorské“ derivace: *vokalhotkovat, Už ho nebacej, on se zhodnější*.
- pádový systém: počátek - singulár, pravidelnost (*brouky, koberci*), dotváření chybějících tvarů (*teplák, dveř*)
- kolísání rodu: *Honzík papala*
- pády: nominativ sg. a pl., akuzativ, genitiv, dativ, vokativ, lokál, instrumentál
- předložky: nejprve chybí (dítě užívá juxtapozici: *miminko kočárek, miminko kočárku, miminko v kočárku*), primární je ale **směr (do, z, o)**, předložka s je často vynechávána – výrazná koncovka instrumentálu (*chlebíček máslíčkem, polivečka nudličkama*)
- slovesa: infinitiv – má spoustu funkcí, jako první se v indikativu prézentu objevuje 3. osoba, relativně brzy se objevuje imperativ (ale pozor, tvary jako např. *lehnite, uteknite* apod.) a kondicionál
- čas přítomný, čas minulý, futurum
- vid: nejprve slovesa nedokonavá, pak dokonavá (novotvary: *spinkout, vysypnout, dozpívnout*)

• Porozumění

- dítě (věk 1, 1, 17) „Kde máš očka?“ – Správně ukáže. Dítě (věk 1, 1, 21) „Jak dělá auto?“ Tů. Dítě (věk 1, 2, 14) „Dej mi políbit ručičku“ – Podá. „A dej mi tu druhou“ – Podá. (Ohnesorg, 1948)

• Produkce

- *auto* a *haf* (1, 20-21), *auto hů* (1, 1, 0), *auto dědě* (1, 1, 4) /auto jede/ (Ohnesorg, 1948), *nišku* (1, 5, 28), *plstičkama* (1, 7, 12), *žibičkova* (1, 9, 3), *kočkovi* (1, 10, 0), *hapalo*, *hapal* (1, 5, 1), *papaji* (1, 5, 1), *toji to* (1, 5, 1), *papali sme* (1, 5, 1), *koza mé* (1, 5, 21), *do vokna* (1, 7, 31), *lopatka pisečkova* (1, 9, 13), *pocem*, *ďipič* (1, 6, 3), *fouknu neboli* (1, 11, 3) (Pačesová, 1968), *ponožky nandat* (1, 11) (Smolík, 2002), *máma melom* (20 měsíců), *tata binkaj*, *Maja biškem* a *deda babi lešeli* (21 měsíců) (Karasová, 2007)

CHILDES Chromá

```
@Loc:	Slavic/Czech/Chroma/Klara/Klara20422b.cha
@Begin
@Languages:	ces
@Participants:	CHI Klara Target_Child, MOT Mother
@ID:	ces|Chroma|CHI|2;04.22|||Target_Child|||
@ID:	ces|Chroma|MOT|||||Mother|||
@Date:	03-DEC-2014
@Transcriber:	JANHEN
@Comment:	v pozadí nahrávky je slyšet šplouchání vody a zvuk televize.
*CHI:	co to děláš?
%xpho:	si t de@áš.
*CHI:	mami, vem si pití.
*MOT:	děkuji.
*CHI:	<nemusíš to> [/] nemusíš to vylejvat.
%xpho:	ne@síš toj nemušís to vylejvat.
*CHI:	xxx.
%xpho:	xxx.
*CHI:	tati, yyy to je?
%xpho:	tati ťe to je.
%com:	oslovuje otce, ale není s ním v interakci.
*MOT:	a <jakýs [: jaký jsi] uvařila taťkovi pití> [x 2]?
%xpho:	a jakýs uvařila taťkovi pití jakýs uvařila taťkovi
	pití.
@Comment:	v pozadí je hluk způsobený pádem předmětu.
*CHI:	tadyto jahůdkový.
%xpho:	tadyto jachůkový.
@Comment:	v pozadí zvuk, který by mohl být pláč.
*CHI:	yyy brečí.
%xpho:	usik beší.
*MOT:	a proč myslíš, že brečí?
%xpho:	a proč mysíš že brečí.
*CHI:	&toch &tohe &tehe to není &poboc yyy brečí.
%xpho:	toch tohe tehe to ne@i poboc capetá bečí.
*CHI:	a tatínek jsou [*] pryč.
%xpho:	a tatník sou pyč.
```

Čeština jako L2

Vícejazyčná mysl

https://www.britishcouncil.fr/blog/mythes-multilinguisme

Haluzová (2007)

(2,6) žlutý eis velky schlafen

/yellow$_{CZ}$ ice-cream$_{GER}$/ /big$_{CZ}$ sleep$_{GER}$/

große kalhoty maly hose

/big$_{GER}$ trousers$_{CZ}$/ /small$_{CZ}$ trousers$_{GER}$/

(3,6) es regnet schon moc

/it rains already$_{GER}$ too much$_{CZ}$/

Das hat mir nicht povedlo.

/this has to me not$_{GER}$ work out well$_{CZ}$/

(5,3) Darf ich noch jednu buchtu?

/May I more$_{GER}$ one$_{CZ}$ cake$_{CZ}$?/

Bordag (2015)

Chlapec (8 let)

Příklad 1:

– Našel jsem tu bundu.

– A kde byla?

– V šatně v Hortu (*něm. družina*). Tady. Jo, und wir haben auch eine Hausaufgabe (*kol*).

– Z čeho?
– Z Mathe (*něm. matika*).

klad 2:

– běh, tak jsem řekl in dem Film (*něm. v tom filmu*), a Frau Unger (; učitelka) si pak myslela, že jsem nebyl v opeře, ale v kině.

–
– jsem pak řekl, že se to jmenovalo Nabucco, a ona už věděla.